

ČLANCI I RASPRAVE

UDK 821.163.42-97'04:243

Izvorni znanstveni članak

Primljen 22. VII. 1998.

Prihvaćen za tisak 7. VI. 1999.

Petar Bašić

Katolički bogoslovni fakultet

Vlaška 38, HR-10000 Zagreb

VOTIVNE MISE U HRVATSKOGLAGOLJSKIM MISALIMA

Votivne mise spadaju među najprilagodljivije misne elemente, a koliko se to u praksi doista i ostvaruje, to treba istraživati. Nakana je ovoga rada provjeriti tu tezu na hrvatskoglagoljskim misalima.

1. O pojmu votivne mise

Pojam votivne mise (*missa votiva*) izvorno podrazumijeva misu kojoj su povod *vota*, tj. želje i nakane pojedinih vjernika ili vjerničkih skupina, dakle mise slavljene izvan uobičajenog rasporeda i izvan redovitih vjerničkih zajednica.¹ Najstarije takve mise jesu mise za pokojne (*pro defunctis*). Gotovo je sigurno da u početku za njih nije bilo posebnih obrazaca. Posebni obrasci za takve mise nastaju postupno. Već najstariji sakramentar, tzv. *Leonianum*, sadrži obrasce koji se odnose na posebne nakane, bilo svećenika bilo vjernika po čijoj se želji slavi misa, no njih je još relativno malo.² U to doba (V–VI. stoljeće) potreba koja motivira slavljenje redovito se tiče cjelokupne zajednice: vremenske nepogode, epidemija, ratna opasnost i sl. Dakle, nisu više u pitanju samo

¹ Votivne mise najsustavnije je obradio A. Franz, *Die Messe im deutschen Mittelalter, Beiträge zur Geschichte der Liturgie und des religiösen Volkslebens* (Freiburg i. B.), 1902, 115–291; usp. još M. Righetti, *Manuale di storia liturgica*, Vol. 3: *La messa. Commento storico-liturgico alla luce del Concilio Vaticano II*,³ 1966, 129–134; J. A. Jungmann, *Missarum sollemnia. Origini, liturgia, storia e teologia della messa romana*, Casale² 1963, I, 111–120; S. Marsili, *Teologia della celebrazione dell'eucaristia*, u *Anamnesis. Introduzione storico-teologica alla Liturgia* 3/2: *La liturgia, eucaristia: teologia e storia della celebrazione*, Casale 1983, 85–89 (cijela studija: 9–186).

² Usp. *Sacramentarium Veronense*, izd. Mohlberg, Roma 1956, str. 141, br. XXXII: *De siccitate temporis* (slijede obrasci bez naslova, ali odnose se na slične neprilike; o tome usp. Franz 119–120).

pokojnici, nego svaka javna, potreba, ili i privatna, može biti povod slavljenju mise s odgovarajućim misnim obrascem. U sakramentaru *Gelasianumu* votivne mise, premda još nema toga naslova, dosežu svoj pun razvoj: tu je šezdesetak najraznovrsnijih votivnih misa, od kojih neke imaju vlastito predslavlje i *Hanc igitur*.³ Noviji sakramentari tu građu sređuju i vrše izbor. Dalje kroz srednji vijek votivne mise dobivaju sve važniju ulogu.⁴ Smatralo se da one imaju mnogo veću zagovornu snagu nego obične svakodnevne mise. Zato je svaka potreba, materijalna i duhovna, našla mjesta u misnim votivnim obrascima. Tako npr. od općenite mise *pro infirmo* nastaju različite specifikacije: *misa pro confitenti infirmo*; *pro infirmo postquam sanctificato oleo perunctus fuerit*; *pro infirmo de cuius salute desperatur*; *de infirmo qui proximus morti putatur*.⁵

Osim tih votivnih misa u srednjem vijeku na velikoj su cijeni bile i mise u čast svetaca koji su smatrani moćnim zagovornicima u pojedinim potrebama: tako npr. *misa sv. Augustina de poenitentia*, *sv. Roka contra pestem et languorem epidemiae* itd. ili u čast otajstava iz Isusova života, osobito muke, npr. *misa de Vulneribus Christi*, jako raširena u XIV. stoljeću.

U poslijetridentskom misalu Pija V. (1570) votivne mise obuhvaćaju sve mise koje se slave izvan liturgijskih vremena i dana (izvan *Proprium de tempore* i *Proprium de Sanctis*). Stavljene su nakon *Commune Sanctorum* pod naslovom *Missae votivae ad diversa*.

S vremenom se s votivnim misama dogodilo slično kao i sa svetačkim slavljenjima: njihov se broj povećao i taj je dio postao nerazmjernan prema drugim dijelovima liturgijske godine. Zato je već *Codex rubricarum* (1960) ponešto preuredio i taj dio, a temeljita obnova provedena je nakon II. vatikanskog sabora.

Pojam votivne mise u najnovijem misalu (1970) znatno je sužen. Nekadašnje votivne mise sada su razdijeljene na Prigodne mise, Votivne mise i Pokojničke mise. Votivne mise mogu biti »o Gospodnjim otajstvima ili u čast Bl. Djevice Marije, pojedinih svetaca ili svih svetaca« (OURM 329c).

2. Votivne mise u hrvatskoglagoljskim misalima

Ta se tema može proučavati po različitim elementima: po broju i redoslijedu pojedinih misa, po tekstu pojedine mise itd., a onda se pojedini izvori mogu međusobno uspoređivati i tražiti predložak, glagoljski i latinski, o kojem ovise. Ovdje ćemo usporediti popis votivnih misa u dva hrvatskoglagoljska misala, u najstarijem, poznatom kao *Borg. illir. 4* (prva polovica XIV.

³ *Liber sacramentorum Romanae ecclesiae*, izd. Mohlberg, Roma ³1981, br. 1422–28; 1461–70 itd.

⁴ Među galikanskim misalima votivnim misama osobito je bogat bobbijski misal (o tome usp. Franz 126–127). Alcuin je u posebnom dodatku grgurevskom sakramentaru prikupio votivne mise iz starih izvora, ali je dodao i nove. Tu se prvi put pojavljuju votivne mise vezane za pojedine dane u tjednu (usp. Franz 136–139).

⁵ Usp. Righetti 130–131.

stoljeća)⁶ i u misalu prvotisku iz 1483 (MPr).

a) Popis votivnih misa

- 1 *Misa v čast' muki h(rsto)vi* (l. 224r)
 - 2 *Misa v čast' s(ve)tie koruni g(ospod)ne*
(l. 224v)
 - 3 *Misa v čast' .d. ran' g(ospod)nihv*
 - 4 *Misa v čast' s(ve)tie troic (!)* (l. 252v)
 - 5 *Misa v čbst' s(ve)t(a)go d(u)ha* (l. 253r)
 - 6 *Misa druga s(ve)t(a)go d(u)ha* (l. 254r)
 - 7 *Misa v čbst' s(ve)t(a)go kr(i)ža* (l. 254r)
 - 8 *Na vspominanê b(la)ž(e)nie m(a)rie*
d(ê)vi ot priš'stva daže do rožd'stva
h(rsto)va držimo (l. 254v)
 - 9 *Ot rožd'stva h(rsto)va do očišćenîe*
(l. 255r)
 - 10 *Ot očišćenîe daže do paski* (l. 255v)
 - 11 *Ot vskr'seniê do petikost* (l. 256r)
 - 12 *Ot petikost' do priš'stva* (l. 256v)
 - 13 *Na ophodno godišće kr'sćenîe cr(ê)kve*
(l. 257r)
 - 14 *Na d(a)n' ponovlenîe oltara* (l. 257v)
 - 15 *Misa egda pr'sten' b(lagoslo)vit se*
(l. 258r)
 - 16 *Po misê b(lagoslo)viti pr'sten'* (l. 258v)
 - 17 *Misa v čbst' s(ve)tih' ih že têlesa imajuť*
se v mêtê (l. 259r)
 - 18 *Misa v čbst' anj(e)lom'* (l. 259r)
 - 19 *Misa v čbst' ap(osto)lu petra i pavla*
(l. 259r)
 - 20 *Misa prositi pomoći s(vê)tih'* (l. 259v)
 - 21 *Misa juže stvori g()b inocencii papa*
treti prositi pomoći s(ve)tih' (l. 259v)
 - 22 *Misa za gonečih' cr(ê)kv* (l. 260r)
 - 23 *Misa mira prositi* (l. 260r)
 - 24 *Misa za papu* (l. 260r)
 - 25 *Misa za ohodečee na put* (l. 160v)
 - 26 *Misa za nemoćnie* (l. 160v)
 - 27 *Misa za letno svokuplenie biskupovb*
(l. 261r)
 - 28 *Misa erêju za se* (l. 261r)
 - 29 *Misa druga erêju* (l. 261v)
 - 30 *Iošće misa erêju za se* (l. 261v)
 - 31 *Misa za red'* (l. 262r)
 - 32 *Misa za zbori(šće)* (l. 262v)
 - 33 *Misa druga za zborišće* (l. 262v)
- Misa v častv anj(e)lomv* (248)
Misav čbstv b(la)ž(e)niju ap(osto)lu
petra i pavla (248)
Misa prositi pomoći s(vê)tihv (248)
pomoći s(ve)tihv juže papa inocencii
naredi (249)
Misa za goneč(i)hv cr(ê)k(a)v (249)
Misa mira prositi (249)
Misa za papu (249)
Misa n(a) putv hod(e)čee (250)
Misa za nemoćnie (250)
Misa za létno zborišće biskupovb (250)
Misa erêju za se (251)
Misa druga erêju za se (251)
Misa treta erêju za se (251)
Misa za vse redi cr(ê)kovenie (252)
Misa za zborišće (252)
Misa .b. za zborišće (252)

⁶ Rukopis se nalazi u Vatikanskoj knjižnici pod sign. Borg.illir.4, ima 278 pergamenskih listova, tekst je pisan u dva stupca na 220x175 mm. Općenito se stavlja u prvu polovicu XIV. stoljeća. Vajsova datacija između 1317. i 1323. ne temelji se na čvrstim argumentima (usp. Japundžić *Tragom hrv. glag.* 119, 173, v. bilj. 13).

34	<i>lošće misa za zbori(šće)</i> (l. 262v)	<i>misa .v. zborišće</i> (252)
35	<i>Misa za sreenie br(a)t'e</i> (l. 263r)	<i>Misa za sreenie brate</i> (253)
36	<i>Misa skožê blažnenie pl'ti</i> (l. 263r)	<i>Misa za skožê blažnenie plti</i> (253)
37	<i>Misa za gr(ê)hi</i> (l. 263r)	<i>Misa za grêhi</i> (254)
38	<i>Mis druga za grêhi</i> (l. 263v)	<i>Misa .b. za grêhi</i> (254)
39	<i>Misa za otpušćenie grêhov'</i> (l. 263v)	<i>Misa v otpušćenie grêhъ</i> (254)
40	<i>Misa otpuditi zle misli</i> (l. 263v)	<i>Misa za otgnati zle misli</i> (254)
41	<i>Misa za prošenie slvz'</i> (l. 264r)	<i>Misa za prositi slvzъ</i> (254)
42	<i>Misa za priêtela</i> (l. 264v)	<i>Misa za priêtela</i> (255)
43	<i>Misa .b. za priêtela</i> (l. 264v)	<i>Misa .b. za priêtela</i> (255)
44	<i>Misa za sp(a)senie živih'</i> (l. 264v)	<i>Misa za sp(a)s(e)nie živihъ</i> (255)
45	<i>Misa za obêtnie priêtele</i> (l. 264v)	<i>Misa za obêtnie priêteli</i> (256)
46	<i>Misa prositi dъžda</i> (l. 265r)	<i>Misa prositi dažja</i> (256)
47	<i>Misa prositi vedra</i> (l. 265r)	<i>Misa prositi vedra</i> (256)
48	<i>Misa na otgnanie grada</i> (l. 265r)	<i>Misa otgnati tuču</i> (256)
49	<i>Misa navlašćna s(veta)go avgustina za žive i mr'tve</i> (l. 265v)	<i>Misa navlašćna s(veta)go avgustina za žive i mrtve</i> (257)
50	<i>Misa druga navlašćna s(veta)go avgust(i)na za žive i mrt'tve</i> (l. 265v)	<i>Misa .b. s(veta)go avg(u)stina</i> (257)
51	<i>Misa protivu poganom</i> (l. 266r)	<i>Misa protu poganomъ</i> (258)
52	<i>Misa za ku godê skr'bъ</i> (l. 266r)	<i>Misa za ku ljubo skrbbъ</i> (258)
53	<i>Misa druga za ku godê skr'b'</i> (l. 266v)	<i>Misa druga za ku ljubo skrbbъ</i> (258)
54	<i>Misa za c(êsa)ra</i> (l. 266v)	<i>Misa za c(êsa)ra</i> (258)
55	<i>Misa za krala</i> (l. 266v)	<i>Misa za krala</i> (259)
56	<i>Misa za r'vače protu zblim' ljudem'</i> (l. 267r)	<i>Misa za rvače protu zlihъ narodъ</i> (259)
57	<i>Misa za velike tugi</i> (l. 267r)	<i>Misa skozi za velike tugi</i> (259)
58	<i>Misa v' vr(ê)me r'vane</i> (l. 267v)	<i>Misa va vrême rъvanъe</i> (260)
59	<i>Misa za ku gode potrebu</i> (l. 267v)	<i>Misa za ku ljubo potribu</i> (260)
60	<i>Misa na prošenie s(ve)tie mudrosti</i> (l. 267v)	<i>Misa pros(i)ti s(ve)te mudrosti</i> (260)
61	<i>Misa prositi veri i ljubve</i> (l. 268r)	<i>Misa prositi vêri i ljubvi</i> (260)
62	<i>Misa prositi umileniê</i> (l. 268r)	<i>Misa prositi um(i)l(eni)e</i> (260)
63	<i>Misa prositi ljubve</i> (l. 268v)	<i>Misa prositi ljubve</i> (261)
64	<i>Misa prositi utr'pêniê</i> (l. 268v)	<i>Misa prositi utrpêniê</i> (261)
65	<i>Misa za stanovit'stvo mesta</i> (l. 268v)	<i>Misa za stanovitstvo mêsta</i> (261)
66	<i>Misa za onogo ki isповê grêhi svoje</i> (l. 269r)	<i>Misa za togo iže isповê grêhi svoje</i> (262)
67	<i>Misa za nepriêtela</i> (l. 169r)	<i>Misa za nepriêtela</i> (262)
68	<i>Misa za onêh' ki nam' almužna tvoret'</i> (l. 269r)	<i>Misa za tvorecihъ namъ almužna</i> (262)
69	<i>Misa za priêtela vъ uzê položena</i> (l. 269v)	<i>Misa za priêtela va uzi suća</i> (262)
70	<i>Misa za plavajuće v korablîhъ</i> (l. 269v)	<i>Misa za plavajuće v korablîhъ</i> (263)
71	<i>Misa za neplodno vr(ê)me skožê gladi</i> (l. 270r)	<i>Misa za neplodno vrême skozi gladi</i> (263)
72	<i>Misa egda skoti mrtuъ</i> (l. 270r)	<i>Misa egda skoti mrtuъ</i> (263)
73	<i>Misa egda ljudi mrtu'</i> (l. 270r)	<i>Misa egda človeci mrtuъ</i> (263)
74	<i>Misa za nemoćnika ki e blizu smrti</i> (l. 270v)	<i>Misa za nemoćnika ki e blizъ semrti</i> (264)
75		<i>V častъ s(ve)te troice</i> (264)
76		<i>Misa prositi s(veta)go d(u)ha m(i)l(o)sti</i> (265)
77		<i>Misa druga s(ve)t(a)go duha</i> (266)

78		<i>Misa v častь s(ve)ta</i> go <i>kr(i)ža</i> (267)
79		<i>Na vspominanie b(la)ž(e)nie d(ê)vi m(a)rie ot priš(a)stie do roeniê h(rsto)va</i> (267)
80		<i>Ot roeniê h(rsto)va do očišćeniê misa b(la)ž(e)nie d(ê)vi m(a)rie</i> (268)
81		<i>Ot očišćeniê do paske činь b(la)ž(e)nie d(ê)vi marie</i> (269)
82		<i>Ot paski do p(e)t(i)k(o)stь činь b(la)ž(e)nie d(e)vi m(a)rie</i> (270)
83		<i>Ot p(e)t(i)k(o)st do pr(i)šastiê</i> (270)
84		<i>Nь d(a)nь ponovleniê cr(ê)kve</i> (270)
85		<i>Na ophodno godišće ponovleniê crêk(ь)ve</i> (270)
86		<i>Na d(a)nь ponovleniê oltara</i> (272)
87		<i>Misa v častь s(ve)tihь ih že tēlesa imut se v mēstê</i> (272)
88	<i>Misa za d(u)še prv(i) d(a)n' umr'vših' (l. 270v)</i>	<i>Misa siê vs(a)gda za mr(ь)tvihь</i> (272)
89	<i>Misa v' d(a)n' treti ili sed'mi ili tridesetni (l. 273r)</i>	<i>Misa v d(a)dnь .v. ili .ž. ili .j.ni</i> (275)
90	<i>Misa za umr'všago treti ili sedmi ili .j.tni ili četiridesetni (l. 273v)</i>	<i>Misa treti d(a)nь ili .ž. ili .j. ili .k.ni nizloženiê umr(ь)všihь</i> (275)
91	<i>Misa za dušu umr'všago b(i)sk(u)pa (l. 273v)</i>	<i>Misa za umr'všago bisk(u)pa</i> (276)
92	<i>Misa za d(u)še b(i)sk(u)pi ili erêi (l. 274r)</i>	<i>Misa za d(u)šu umr(ь)vš(a)go b(i)sk(u)pa ili erêê</i> (276)
93	<i>Misa za p(o)pi umr'vš (!) (l. 274r)</i>	<i>Misa za popi umr'všee</i> (276)
94	<i>Misa za muža umr'vša (l. 274r)</i>	<i>Misa za d(u)šu ed(i)nogo umr(ь)vš(a)go (276)</i>
95	<i>Misa za ženu umr'všu (l. 274v)</i>	<i>Misa za ženu umr'všihь</i> (277)
96	<i>Misa za br(a)tiju umr'vše (l. 274v)</i>	<i>Misa za bratiju umr(ь)všu</i> (277)
97	<i>Misa za počivajućee v cimiteri i vь zdê (l. 274v)</i>	<i>Misa za d(u)še počivajućih v cim(it)(e)ri (277)</i>
98	<i>Misa za d(u)še v' ophodni d(ь)nь lēta (l. 2z4v)</i>	<i>Misa vь ophodni d(ь)nь lēta</i> (278)
99	<i>Misa za d(u)še o(tь)ca i m(a)t(e)re (l. 275r)</i>	<i>Misa za d(u)šu o(tь)ca i matere</i> (278)
100	<i>Misa za vse d(u)še (l. 275v)</i>	<i>Misa za vse umr(ь)vše</i> (278)
101	<i>Misa navlašćna za vse d(u)š (!) (l. 275v)</i>	<i>M(i)sa n(a)vlašćna za vse vêrnie umr(ь)všee</i> (278)
102	<i>Misa za vse d(u)še (l. 275v)</i>	<i>Misa .b. za vse umr(ь)všee</i> (279)
103	<i>Misa za mnoge umr'vše (l. 276r)</i>	<i>Misa .v. za mnoge umr(ь)všihь</i> (279)
104	<i>Misa za željuci'ih' pokore (l. 276v)</i>	<i>Misa .b. za mnoge umr(ь)všee</i> (279)
105		<i>Misa za umr'všago v(ь) d(a)n kršćena (279)</i>
106	<i>Misa za umr'všago treti d(ь)nь kršćena (l. 276r)</i>	<i>Misa za željuci'ihь pokore</i> (280)
107	<i>Misa za željuci'ih' pokore (l. 276v)</i>	
108	<i>Misa za kogo d(u)šu dvoit se (l. 276v)</i>	<i>Misa za d(u)šu ot koga dvoit se ot sp(a)seniê</i> (280)
109		<i>Misa v č(a)stь muki is(u)h(rsto)vi</i> (396)
110		<i>Misa v č(a)stь .d. ranь b(o)žihь</i> (397)
111		<i>Misa v č(a)stь kruni g(ospod)ne</i> (399)

Iz toga pregleda razlike je lako uočiti. Evo najkrupnijih:

- 1) Tri votivne mise stavljene su na različitim mjestima: u *Borg.illir.4* (br. 1–3) na kraj *Proprium sanctorum* (iza njih slijedi *Commune sanctorum*), a u *MPr* (br. 109–111) na kraj *Commune sanctorum*. I jedno je i drugo neočekivano i određena nepravilnost. I redosljed je tih triju misa u ta dva misala različit, a zanimljiva razlika nalazi se i u nazivu jedne od njih: *MPr* ne govori o pet *ranv gospodnihv* nego *božihv*. To je važan podatak za uspoređivanje jer se može pratiti od kada se Isusovi ljudski atributi počinj u pridavati Bogu.
- 2) I jednu i drugu skupinu votivnih misa ta dva misla stavljaju na različito mjesto (v. br. 4–17 za *Borg.illir.4* i br. 75–87 za *MPr*). *MPr* u tom bloku nema međutim misa br. 15–16, koje su u *Borg.illir.4* zalutale među votivne mise (*MPr* slične tekstove ima među obrednim tekstovima, str. 405 (*Zn(a)menie ml(a)d(ē)n(a)cv*) i 425 (*M(o)li(t)vi bl(agoslo)viti prsten(')*).
- 3) Ostale su razlike sitne i lako se mogu uočiti u donesenom usporednom popisu.

b) Votivna misa u čast pet rana Gospodnjih

Pobožnost prema Isusovoj mucu u srednjem vijeku širila se postupno, a od XIV. stoljeća sve se više širi posebna misa u čast muke. Za tu svrhu najprije su se upotrebljavali različiti postojeći obrasci, a obrasci koji tada nastaju razmatraju posebne vidove Isusove muke: izranjeno lice (*missa de facie Domini*), sredstva mučenja, *arma Christi* (*missa de corona, lancea, clavis Domini*), rane (*missa de vulneribus Christi*).⁷ Ovdje ćemo promotriti tu posljednju, misu o ranama Isusovim, i to *de quinque vulneribus Christi*.

Misa u čast pet rana uvedena je u XIV. stoljeću i bila je na velikoj cijeni. Bila je posvuda raširena i vjerovalo se u njezinu veliku zagovornu moć i za pokojne i za žive.⁸

Evo njezinih glavnih dijelova:

Introitus. Humiliavit semetipsum Dominus Jesus Christus usque ad mortem, mortem autem Crucis: propter quod et Deus exaltavit illum, et donavit illi nomen, quod est super omne nomen (Ps 88,2).

Collecta. Domine Jesu Christe, qui de caelis ad terram de sinu Patris descendisti et in ligno crucis quinque plagas sustinuisti et sanguinem tuum pretiosum in remissionem peccatorum nostrorum fudisti: te humiliter deprecamur: ut in die iudicii, ad dexteram tuam audire mereamu: Venite, benedicti: Qui cum eodem Deo Patre et Spiritu Sancto vivis et regnas Deus, per omnia saecula saeculorum.

Lectio Zachariae Prophetae (12,10–11; 13,6–7). Haec dicit Dominus:

⁷ Franz 157. Na str. 161 donosi tekstove još jedne votivne mise o mucu (*Missae de sanctissima anima Christi*) koje »već dugo nije u uporabi«.

⁸ Usp. isto.

Effundam super domum David, et super habitatores Jerusalem spiritum gratiae et precum: et aspicient ad me, quem confixerunt: et plangent eum planctu quasi super unigenitum, et dolebunt super eum, ut doleri solet in morte primogeniti. In die illa magnus erit planctus in Jerusalem, et dicetur: Quid sunt plagae istae in medio manuum tuarum? Et dicet: His plagatus sum in domo eorum, qui diligebant me. Framea suscitare super pastorem meum, et super virum cohaerentem mihi, dicit Dominus exercituum: percute pastorem, et dispergentur oves: ait Dominus omnipotens.

Graduale. Ave, Rex noster: tu solus nostros es miseratus errores: Patri obediens, ductus es ad crucifigendum, ut agnus mansuetus ad occisionem. Tibi gloria, tibi triumphus et victoria osanna, tibi supreme laudes, tibi honor et gloria et honorabilis corona. Christus factus est obediens... crucis.

Tractus. Tristis est anima mea usque ad mortem. Quare tristis es anima mea et quare conturbas me? Spera in deum... deus meus.

Slijedi šest stihova iz *Laudans deum omnis gaude* do »celum celi gaudia«.

Evangelium (Iv 19, 28–35). Postea sciens Jesus quia omnia consummata sunt, ut consummaretur Scriptura, dixit: Sitio. Vas ergo erat positum aceto plenum. Illi autem spongiam plenam aceto, hyssopo circumponentes, obtulerunt ori ejus. Cum ergo accepisset Jesus acetum, dixit: Consummatum est. Et inclinato capite tradidit spiritum. Judaei ergo (quoniam parasceve erat), ut non remanerent in cruce corpora sabbato (erat enim magnus dies ille sabbati), rogaverunt Pilatum ut frangerentur eorum crura, et tollerentur. Venerunt ergo milites, et primi quidem fregerunt crura, et alterius, qui crucifixus est cum eo. Ad Jesum autem cum venissent, ut viderunt eum jam mortuum, non fregerunt ejus crura; sed unus militum lancea latus ejus paeruit, et continuo exivit sanguis et aqua. Et qui vidit, testimonium perhibuit, et verum est testimonium ejus.

Offertorium. Insurrexerunt in me viri iniqui: absque misericordia quasierunt me interficere: et non pepercereunt in faciem meam spuere: lanceis suis vulneraverunt me, et concussa sunt omnia ossa mea.

Secreta. Domine Iesu Christe qui pro mundi redemptione crucis lignum ascendisti, ut mundus qui in tenebris erat illuminaretur, illam lucem in animas et corpora nostra semper tribue, per quam ad eternam lucem provenire mereamur.

(*Praefatio de Cruce.*)

Communio (Ps 21, 17–18). Foderunt manus meas, et pedes meos: dinumeraverunt omnia ossa mea.⁹

Glagoljski tekst glasi:¹⁰

⁹ Franz 158. Dalje iz raznih rukopisa ima tekstove legende utemeljenja te mise.

¹⁰ Za transliteraciju su upotrijebljeni uobičajeni znakovi, s tim da se za *šta* piše *šč* ili *ć*. Za poluglas u *Borg. illir. 4* razlikuje se *b i ' (apostrof)*.

Borg. illir. 4 (l. 255v–)

..... Misa v ča-
st' .d. ran' g(ospod)nihъ. pēs(nъ).
smēni se g(ospod)ъ n(a)šъ is(u)sv h(rist)ъ do
sem-
r'ti. semr'ti juže križa. i s-
ego radi vznese i b(og)ъ. i da-
rova emu ime. eže est' pa-
če vsakogo imene. s(ti)h. m(i)l(o)st-
i t(voe) g(ospod)i v' v(ě)kib vspoju. v
rodē i rodē. vzvěšču is-
tinu tvoju usti moimi. or(a)c(iě)

g(ospod)i i(su)se h(rst)e s(i)ne b(og)a živago
iže voleju s n(e)b(e)se na z(eml)-
ju snide iz lona oč(ev)a. i
na drěvê križa pet ra-
n' tr'pěti račil' esi. i kr'-
v' tvoju s(ve)tiju v otpuščen-
ie grěhov' n(a)ših' izliēl'
esi. tebe umileno prosim'
m'. da v d(v)n' sudni o desnu-
ju tebe uslišati ute-
gnem'. priděte bl(aže)ni o(tъ)ca
moego iže s tēmžde b(ogo)mъ o(tъ)c-
em' i s(i)n(o)m' živet' i c(ěsa)rstv(uet')
vъ vse. čte(nie) zaharie pr(oro)ka
se gl(agole)t' g(ospod)ъ. izlěju na do-
m' d(avi)d(o)vъ i na obitajučee
v' er(u)s(o)l(i)mē dhъ m(i)l(o)sti i m(i)l(o)-
sr'diē vъzret' na n' iže pr-
obodoše i. i vsplačut' ego
ěko edinočedago i poža-
lujut' ego ěko že žalova-
ti podobaet' o semr'ti pr-
voroenago. v d(v)nъ onъ plač'
veli budet' v' er(u)s(o)l(i)mē. i
rekut' emu. čto sut' ra-
ni sie po srědē ruk' tvoih'
h'. i otvēštav' reče im'. sim-
i ranami ranen' esm' v dom-
u ihъ. iže me ljublahu.
oružie vъzdvigu na pas-
tira moego i na miža pro-
tivečago mi. gl(agol)et' g(ospod)ъ v-
ojevstvi. poražju pa-
stira i razidut se o-
vce stadnie. reče g(ospod)ъ
vsemogi. pes(nъ). ponošeniē
pričae sr(v)ce moe strasti
i ždah' kto sъ mnoju poskrb-
it'. i ne bē utěšaćago me.

MPr (397–)

misa v č(a)-
stъ .d. ranъ b(o)žihъ pes(nъ).
s(mēni se g(ospod)ъ našъ is(u)sh(rvst)ъ do
sem-
rvti. semrti juže križa. s-
ego radi vznese i b(og)ъ. i da-
rova emu ime. eže estъ pa-
če vsakogo imene. s(ti)h. m(i)l(o)st-
i t(v)voe g(ospod)i vā vēki vspoju. v
rodē i rodē. vzvěšču is-
tinu tvoju usti moimi. sl(a)va o(tъ)cu i
s(i)nu. or(a)ciē.

(gospodi i(suse)h(rst)e sine b(og)a živago
iže s n(e)b(e)se na z(eml)-
ju snide iz lona oč(ev)a. i
na drěvê križa .d. ra-
nъ trpeti račilъ esi. i kr-
vъ tvoju vъ otpuščen-
ie grěhovъ n(a)š(i)h' izliēl'
esi. te um(i)l(e)no prosim'
mъ. da v d(a)nъ sudni o desnu-
ju t(e)bē usliš(a)ti ute-
gnem(b). pridite bl(aže)ni o(tъ)ca
moego iže s tēmžde b(ogo)mъ o(tъ)c-
emъ.

čte(nie) knjigъ zaharie pror(o)ka
s(ě) gl(agole)tъ g(ospod)ъ. izlěju na do-
mъ d(avi)d(o)vъ i na obitajučee
vъ er(u)s(o)l(i)mē duhъ milosti i milo-
srđiē vzretъ na nъ iže pr-
obodoše i. i vsplačutъ ego
ěko edinočedago i poža-
lujutъ ego ěko že žalova-
ti podobaetъ o semrti pr-
vorojenago. v d(a)nъ onъ
budetъ plačъ veli v er(u)s(oli)mē. i
rěkutъ emu. čto sutъ ra-
ni sie po srědē rukъ tvoih-
h(b). i rečetъ imъ. sim-
i ranami ranenъ esamъ v dom-
u ihъ. iže ljublahu me.
oružie vъzdvignetъ na pas-
tira moego i na miža pri-
stoečago mi gl(agol)etъ g(ospod)ъ v-
ojevstvi. poražju pa-
stira i razidut se o-
vce stadnie. reče g(ospod)ъ
vsemogi. pes(nъ). ponošeniē
pričae duša moe strasti
ždahъ kto sa mnoju poskrb-
itъ i ne bē utěšajučago me.

i daše v' êd moju žlčb. i v
 žeždu moju napoiše me oc-
 ta. al(elu)ê al(elu)ê. zdraṽ
 c(esa)ru ti edin' naše grêhi p-
 (o)m(i)lui. poslušlivo' o(t)cu
 vedeny esi k̃ križju êko a-
 g(a)n(a)cb̃ krotk' na zakolenie.
 tebê sl(a)va osobna. tebê ve-
 lie hṽali i časti obēnča-
 nie. a(lelu)ê. n(a)s(lêdovanie) s(ve)t(a)go
 e(van)j(el)ê ot iv(ana)
 v (o)no vr(ê)me vidêv' i(su)s̃ ê-
 ko juže svr'siše se vsa
 i reče žeždju. s̃ sud'
 že stoêše pln' octa.
 i napl'niše gubu oc'-
 ta. i na tr'st' vzložše.
 pridêše k̃ ustom ego.
 egda že priêt' oct' reče
 svr'seno est'. i prêklon'
 gl(a)vu prêda d(u)h̃. ijudêi
 že poneže paraskavj-
 iê b̃ê. da ne ostanut' t-
 êlesa ih̃ na križi v s(o)bot-
 tu. b̃ê bo veli d(v)ñ s(o)b(o)t-
 i toe. moliše pilata
 da prêbijut' golēni ih̃.
 i ṽzmut̃ e. pridoše že v-
 oini. i prvomu prêbiše go-
 lēni i drugomu. propet-
 omu s nim'. na i(su)sa že priš-
 d̃še. êko vidêše i umrv-
 ša. ne prêbiše emu golēni.
 na edin' ot voin'. korpem' emu
 rebra probode. i abie iz-
 ide kr'v' i voda. i iže vi-
 d̃ê svêdêtel'stvova.
 i istinno est' svêdêt-
 el'stvo ego. pês(ñ). vstaše
 na me muž̃i bezakon'ni. is-
 aše me ubiti. i korpem' svo-
 im' raniše me. i str'se se v-
 se kosti moe. al(elu)ê. n(a)d
 g(ospod)̃i i(su)se h(r̃st)e s(i)ne b(og)a
 živago
 iže za izbavlenie v-
 sego mira na drêvo kri-
 ža vz'sal' esi. da vs̃ m-
 ir' iže v t̃mnosti b̃êše
 prosvêtlil' se bi. onu
 svêtllost' v d(u)ši i t̃l-
 ê n(a)šem' ṽzda podai. eju ž-

i daše ṽ êd̃ moju žlčb i v
 žeždu moju napoiše me oc-
 ta. al(elu)ê b(erašb). zdraṽ
 c(esa)ru ti ediñ naše sablazni p-
 omiljui. poslušlivo' ocu do semrti
 vedeny esi ka križu êko a-
 gnac̃ krotak̃ na zakolenie.
 t(e)b̃ê slava. ozañna. t(e)b̃ê ve-
 likie hṽ(a)li i časti obicai-
 nie. a(lelu)ê. s(ve)t(a)go
 e(van)j(el)ê ot iv(a)na
 (v o)no vr(ê)me. vidêṽ i(su)s̃ ê-
 ko juže svr'siše se v-
 sa. reče. žeždu. sas-
 udte stoêše pln' octa
 oni že napl̃niše gubu oc-
 ta i na osop̃ ṽznazše
 pridêše ka ustom̃ ego.
 egda že priêt̃ ocat̃ i(su)s̃ reče.
 svr'seno est̃. i prêkloñ
 gl(a)vu pred̃a d(u)h̃. ijud̃i
 že poneže paraskavj-
 iê b̃ê da ne ostanut̃ t-
 êl(e)sa ih̃ na križi v sobot-
 tu. b̃ê bo d(a)ñ veli sobot-
 i toe. moliše pilata
 da prêbijut̃ golēñ ih̃.
 i ṽzmut̃ e. pridoše že v-
 oini i prvomu prêbiše go-
 lēni. i drugomu propet-
 omu š̃ nim̃. ka i(su)s̃u že priša-
 d̃še êko vidêṽše i umrv-
 ša. ne prêbiše emu golēni.
 na ediñ ot voiñ. korpem̃ emu
 rebra probode. i abie iz-
 ide krṽ i voda. i iže vi-
 d̃ê svêdêtel'stvova
 i istiñno est̃ sv(ê)dêt-
 (e)l'stvo ego. pês(ñ). vstaše
 na me muž̃i bezakoñiê. i bezmilosrdiê ṽzisk-
 aše me ubiti i korp̃i svo-
 imi raniše me i potresoše se v-
 se kosti moe. al(elu)ê. n(a)d prino(si)
 (gospod)̃i i(su)h(r̃st)e s(i)ne b(og)a živago
 iže za izbavlenie v-
 sego mira na drêvo kri-
 ža ṽzašal̃ esi. da vs̃ m-
 ir̃ iže v tamnosti biše
 pros(vê)tlil bi. onu
 svetlost̃ v duši i v t̃l-
 ê našem̃ ṽzda podai. eju ž-

e na věčno sp(a)senie prit-
i dostoini budemъ. pes(нъ).
prizvozdiše rucê moi i no-
zê moi. i šćise vse kosti moe.

g(ospod)i i(su)se h(rъst)e s(i)ne b(og)a
živago
iže v godinu šestu
d(ъ)ne za izb(a)volenie mira
na muku križa vzšl' esi.
i kr'v' tvoju neprêcê'n'noju
v' otpušćenie grêh' n(a)š(i)hъ i-
zliêl' esi tebe umil-
eno prosim' da v' umrtii n-
ašm' v' vrata raiskie
radosti vniti dost-
oini budem'. tēmžde.

e na věčno sp(a)senie prit-
i dostoini budemъ. pes(нъ).
prigvozdiše rucê moi i no-
zê moi. i sačtoše vse kosti moe. po
braš(anci).

(gospod)i is(u)h(rъst)e s(i)ne b(og)a živago
iže v godinu šestu
d(ъ)ne za izb(a)volenie naše
na muku križa vzašal esi.
i krviju tvoeju neprêcê'nnoju
va otpušćenie grêhovъ n(a)š(i)hъ i-
zliêl' esi te prile-
žno prosimъ da v' umrtii n-
(a)šemъ va vrata raiska
radostni vniti dost-
oini budemъ. tēmž(de) g(ospode)мъ.

U svojoj studiji o najstarijem hrvatskoglagoljskom misalu J. Vajs donosi i izabrane tekstove toga misala i uspoređuje ih s tekstovima nekih drugih misala.¹¹ J. Vrana u svojoj temeljitoj studiji o najstarijem hrvatskom misalu¹² objavljuje evanđeoske tekstove i uspoređuje ih s tekstovima ostalih staroslaven-
skih evanđelja. Potaknut njegovom studijom, evanđelja najstarijega hrvatsko-
glagoljskoga misala proučavao je u više navrata i M. Japundžić.¹³

Ovdje je donesen usporedni tekst dvaju misala (misala *Borg. illir. 4* i *MPr*) pa je bilo moguće zapisati sve, i najsitnije razlike (na isti su način preneseni i cjeloviti naslovi votivnih misa u ta dva misala). Evo najvažnijih razlika (sadržaj-
nih) u tekstovima koji su ovdje objavljeni:

- a) *Borg. illir.* ima neke riječi koje nedostaju u *MPr*: *i sego* (r. 4); *i otveštav' reče* (r. 37); *naslêdovanie* (r. 58).
- b) U *Borg. illir.* nedostaju neke riječi koje ima *MPr*: *knigъ* (r. 25); *do semrti* (r. 53); *isusъ* (r. 67); *nad prinosi* (r. 91); *juže* (r. 80); *i bez milosrdiê* (r. 88).
- c) Različit red riječi: usp. r. 34–39.
- d) Upotrijebljene različite riječi: *gospodnihъ* : *božihъ* (r. 2); *protivečago* : *pristoecago* (r. 41); *srce* : *duša* (r. 47); *i napl'niše* : *oni že napl'niše* (r. 64);

¹¹ J. Vajs, *Najstariji hrvatskoglagoljski misal. S bibliografskim opisima svih hrvatskoglagoljskih misala*, Zagreb 1948. Objavljen je tekst Rimskog kanona (str. 106–117; uspoređen s tekstom misala kneza Novaka i Ročkoga misala) i drugi izabrani tekstovi (str. 120–158; uspoređeni s tekstovima misala kneza Novaka i misala Prvotiska).

¹² J. Vrana, *Najstariji hrvatski glagoljski evanđelistar*, Beograd 1975; usp. recenziju J. Tandarića iz 1977. (ponovno objavljena u knj. *Hrvatskoglagoljska liturgijska književnost*, Zagreb 1993, 302–306).

¹³ Posljednji put u svojem zborniku *Tragom hrvatskoga glagolizma*, Zagreb 1995, 119–148 (O predlošku evanđelistara najstarijega hrvatskoglagoljskog misala). U knjizi je donio i svoj opis rukopisa (str. 91–96; preuzeto iz *Catalogo dei manoscritti slavi della Biblioteca Vaticana*, Sofija 1985).

tr'st' : *osopb* (r. 65); *i šćise* : *i sačtoše* (r. 103); *mira* : *naše* (r. 106); *v' vrata raiskie radosti* : *va vrata raiska radostni* (r. 112).

e) Za razliku od MPR, *Borg. illir. 4* ne spaja riječi: *isusb hrbstb* (v. r. 11, 92, 104) itd.

Izvor tih i drugih razlika nije moguće tražiti bez sustavnijeg uspoređivanja. Ovo je ipak prigoda da se spomene još nešto: čini se da se nema dovoljno na umu da je u našim krajevima liturgija bila istodobno na latinskom i crkvenoslavenskom jeziku (latinska i glagoljaška) i da su te liturgije vjerojatno bile mnogo tješnje povezane nego se to redovito pretpostavlja.

Mislim da se objavljivanje popisa votivnih misai teksta jedne od njih u najstarijem hrvatskoglagoljskom misalu i uspoređivanje s misalom prvotiskom — pokazalo opravdanim. Potvrdila se pretpostavka da votivne mise spadaju među građu vrlo zanimljivu za proučavanje hrvatskoglagoljskih misala. Od jednoga se članka ne može očekivati cjelovitiji uvid. Nadam se ipak da su otvorena neka pitanja koja žele potaknuti slična sustavnija istraživanja. A svako objavljivanje teksta, makar to bila i manja količina, zanimljivo je i korisno.

Messe votive nei messali glagolitici croati

Riassunto

Nella parte introduttiva l'A. studia il cencetto di messa votiva e il suo sviluppo dagli inizi fino ad oggi. Poi a mo' d'esempio riporta parallelamente l'elenco delle messe votive nel messale glagolitico croato più antico (*Borg. illir. 4*, metà del sec. XIV) e quello del primo messale glagolitico stampato (1483). Poi riporta i testi integrali di una messa votiva (la messa delle cinque piaghe): il testo latino ed i testi dei due messali glagolitici menzionati. Nelle riflessioni conclusive si constata che il tema studiato offre molti elementi per le ricerche storiche su questo libro della liturgia croatoglagolitica. Inoltre, i testi pubblicati possono essere materiale utile anche per gli studi filologici dei due messali.

Ključne riječi: votivne mise, votivna misa na čast pet rana, najstariji hrvatskoglagoljski misal (*Vat. illir. 4*), hrvatskoglagoljski misal prvotisak (1483)

Key words: the votive mass, the votive mass of five wounds, the Croatian glagolitic Missal *Vat. illir. 4*, the Croatian glagolitic Missal on the 1483.